

A magyarok és a frank–bajor Ostmark

I. Terminológia

A 9. századi frank–bajor Ostmark már pusztán hatalmas kiterjedése miatt is különbözött a 10. és a későbbi századok bajor dunai grófságától, vagyis Ausztriától. A frank–bajor határgrófok prefektúrája, amely elvileg egyúttal Morvaország és Szlovákia felügyeletét is ellátta,¹ a Traun folyónak ma Felső-Ausztriában található torkolatától a Dráva mai magyar–szerb határt elválasztó torkolatáig, a Szávának a Sziszekttől keletre elhelyezkedő szakaszától egészen a szlovén–olasz határig, valamint a Drávától felfelé Kelet-Tirolig, egészen a salzburgi Lungauig, illetve a felső- és alsó-ausztriai–stájer Meszes Alpokig terjedt ki. Ennek az óriási területnek a szétesése 900 körül következett be, azaz a magyarok pannóniai letelepedésének idején. A szász császárok uralkodása alatt csak a nyugati területeken, a Karintiai Hercegségben és a Babenbergi Grófságban sikerült újfent helyreállítani.²

Habár több nyelvben már szilárdan rögzült az a kifejezés, hogy a „magyarok honfoglalása Pannóniában”, ez azonban hamis asszociációkat kelthet. A „honfoglalás” joggal jelentheti a norvégok, illetve más skandináv népcsoportok letelepedésének folyamatát: ezek a népek ugyanis valóban teljesen lakatlan területet vettek birtokba, szemben a többivel, ahol honfoglalás helyett inkább hon-elfoglalásról beszélhetnénk, mint ahogy azt Feszty Árpád felkavaróan szép körképe is ábrázolja.³ Célszerűbb lenne tehát a magyarok pannóniai letelepedéséről beszélni. Ez a fogalom azt a tényt is jobban érzékeltetné, hogy az országot eredetileg magyarok és nem „a” magyarok népesítették be. A letelepedés maga pedig nem

---

1 *Herwig Wolfram*: Salzburg, Bayern, Österreich. Die *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* und die Quellen ihrer Zeit. Wien, 1995. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung Erg. Bd. 31.) 49. skk., 175. skk. és különösen: 298. skk.; *Uő*: Grenzen und Räume. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung. Österreichische Geschichte 378–907. Wien, 1995. 212. skk.

2 *Karl Brunner*: Herzogtümer und Marken. Vom Ungarnsturm bis ins 12. Jahrhundert. Österreichische Geschichte 907–1156. Wien, 1994. 48. skk.

3 *Herwig Wolfram*: Landnahme, Stammesbildung und Verfassung. Überlegungen zu „Vorträge und Forschungen 41, 1 und 2”. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters 1996. 161–169., különösen: 162.

a terület meghódításának az eredménye volt, hanem az Európába érkező új jövevények többségéhez hasonlóan őket is először mint segédcsapatokat vetették be és telepítették le. Nem téves az állításunk tehát, miszerint a magyarok először Magyarországon váltak magyarrá.

Mit is jelentett tehát Pannónia abban az időben, amikor a magyar nép kialakult? A kora középkori geográfusok többféle, egymásnak sokszor ellentmondó hagyományt dolgoztak fel, amelyek különböző időszakokból származtak és más-más valóságot tükröztek vissza. A gót–langobárd–mediterrán származású földrajztudósok számára Pannónia nem volt több, mint a Dráva és a Száva között elterülő ország. A 9. századi frankok és különösen a bajorok ezzel szemben a Dráva és a Duna között főképp a régi római provinciá(ka)t jelzik, miközben a Budapesttől északra található Dunakanyarról megfélekednek, a Dráva folyásának irányát délről északra feltételezik és így a Dunát csak mint az általuk elképzelt Pannónia északi részét ismerik.⁴ Ez a rendszer néhol a *tota Pannonia* képét is megőrizte, ahol a Dráva csak a tengelyt és nem az északi vagy a déli határt alkotta.⁵

II. Az események áttekintése

Más esetekhez hasonlóan a magyarok esetében is tájékozottabbnak tűnik a reimsi Hinkmar érsek, mint a keleti frank források. Míg utóbbiak említést sem tesznek a magyarokról, addig Hinkmar már 862 körül arról tájékoztat az *Annales Bertinianibus*ban, hogy ebben az évben „a [keleti frank] népek számára eleddig ismeretlen ellenség, akit magyarnak neveznek, [Német Lajos] birodalmát megtámadta”. Az egy évvel későbbi alemann évkönyvek szerint „a hunok egy népe megtámadta a kereszténységet”.

A legtöbb néphez hasonlóan a magyarok származását és kiletét sem tudjuk egy mondatban kellően megvilágítani. Témánk esetében elegendő, ha Bíborban született Konstantin bizánci császár *Lebedia*ját vesszük számba elsőként. A mű szerint a magyarok alkalmazkodtak nomád környezetükhöz, ám a besenyők elűdözték őket. A menekülőket az Etelközben fogadták be, azaz a Dnyeper, a Kárpátok és a Duna torkolata között. Itt a kazárok fennhatósága alá kerültek, akik-től átvették azok uralmi formáját és életmódját. Nem sokkal 900 utánig létezett egy magyar szakrális fejedelem, akit kendének neveztek, és ezzel ez volt a harmadik legnagyobb kazár címet viselő személy. Ezzel egyezik az a hír, miszerint Árpádot a kazárok tették meg a magyarok uralkodójának. A Krímről a kazárok felé vezető útja során Konstantin-Cirillt, a későbbi szláv apostolt egy csapat „farkasok módjára üvöltő” *ugri* támadta meg. A hódítások, az alá- és fölérendelések olyan etnogenetikus folyamatok, amelyeknek mindig valamilyen reakció az eredménye: felkelésekre és szétválásra kerül általában sor. A kazárok egy része,

⁴ H. Wolfram: Salzburg i. m. 68–71.

⁵ H. Wolfram: Grenzen und Räume i. m. 326. (261. sz. jegyz.)

a kabarok, elszakadván a kazár kagántól, csatlakoztak a magyarokhoz. Ekkor azonban újra megjelentek a besenyők, és mindkét csoportot nyugatra üldözték. A magyarok és a kabarok összetartozása már 881-ben is megmutatkozott, amikor a bajoroknak Bécs térségében a magyarokkal, majd utána Pöchlarnál a kabarokkal kellett felvenniük a harcot. A Salzburgi Évkönyvek e híradása nemcsak Bécsről tesz említést első ízben, hanem itt olvashatóak az első bajor feljegyzések is a magyarokról, jóllehet a mű maga csak 950 körül keletkezett. Bécs és a magyarok tehát együtt kerültek bele a Nyugat történetébe, amely kapcsolat, a viharos kezdet ellenére, mind a mai napig fennmaradt.

A nyugati és a keleti hatalmak stratégiai terveiben hamar szerepet kapott az „avarok szkíta–hun” népe, amelyet „magyarnak hívnak”, amelyről – legalábbis úgy gondolták –, hogy ellenőrzésük alatt tartva bevethetik a váratlan vendéggel szemben. 892-ben Arnulf király hadat viselt Szvatoplukkal, a morva fejedelemmel. A nagy harcban 892 nyarán először vettek részt magyar lovasok. Céljuk minden bizonnyal a morvák által megszállt Pannónia volt a Duna déli partján. A háborúzás során igencsak megnőhetett az étvágyuk, mivel 894-re már „egész Pannóniát” legyőzték, és ezzel a 892. évi szövetségeseik területeit is megtámadták. 896-ban a sziszeki fejedelem, Braszlav nem a morváktól, hanem a magyaroktól való fenyegetettség miatt kapta meg Zalavárt (*Mosapurch*).⁶

A magyarok támadásait és győzelmeit hamar Arnulf királyék szemére vetették, hiszen nem sok okuk akadt a bajoroknak a szomszédban tapasztalható pusztítás felett örvendezni. Amikor 899-ben és 900-ban a magyarok Itáliába is betörttek, és a Pó-síkságot módszeresen kifosztották, Pannónián keresztül vezetett az útjuk visszafelé, először délre, majd utána a Drávától északra. Innen még 900-ban az Enns felé irányítottak támadásokat, és „ötven mérföld távolságra” csapást mértek Traun környékére. 900. november 20-án Luitpold megsemmisített egy magyar csapatot Linz környékén, s ennek következményeként emelték az ennsi várat. 901-ben a magyarok vereséget szenvedtek egy karintiai portyázás során. Legkorábban 902-ben, vagy két évvel később, a bajorok vendégségbe hívták a Fischához a magyarok legfőbb vezetőjét, Kurszán (Kussal) kendét. Amikor asztalhoz ültek, a vendégeket orvul megölték. A magyarokkal szemben ugyanis minden eszköz engedélyezett és szükséges volt. Még a morva–bajor ellentétre is fátylat borítottak, és 902-ben a régi ellenségek együtt küzdöttek a vad pogányok ellen, akikre a Hérodotoszra visszanyúló szkíta-toposz szellemében tekintettek.

Vérszomjas, borzasztó szkíták voltak tehát ezek a magyarok, akik nyers húst ettek, vért ittak és „foglyaik darabokra vágott szívét” mint orvosságot vették magukhoz. Minden férfit és idős nőt lemészároltak, a fiatal nőket pedig, mint a barmokat, összetertették és magukkal hurcolták. Kitűnő íjászoknak bizonyultak és művészien bántak a fegyverrel. Kopaszra nyírt fejjel, egyfolytában lovaikon ültek; s asszonyaik éppoly vadak voltak, mint ők maguk. Aki közéjük akart tartozni, annak át kellett vennie hajviseletüket, amit állítólag a morvák meg is tettek.

⁶ Annales Fuldenses aa. 892., 894. és 896. Ld. Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. (= MGH SS) Edd. Friedrich Kurze–Heinrich Haefele. Hannover, 1891.

A magyarok úgy üvöltöttek, mint a farkasok, és a farkast vagy a kutyát totemként tisztelték, illetve esküt tettek felettük. A nyugatiak így vélekedtek a magyarokról, hiszen az újra feltámadt avarokat vagy hunokat látták bennük. Ha azonban a magyarok hunok voltak, akkor ismerték eredetüket. Corvey-i Widukind olvasta Jordanesnél, hogy a hunok ősanói gót boszorkányok voltak, ősatyái azonban a steppe szellemei. Az idegennek tudniillik neve volt, szkíta vagy hun, amelyen keresztül egyben besorolásra került az etnográfiai-földrajzi tipológiában.

Már 900-ban leírta egy bajor megfigyelő, hogy a magyarok „zsákmánnyal megrakodva visszatértek Pannóniába”, valószínűleg a Drávától délre, ahonnan eredetileg elindultak. A letelepedés Pannóniában – amelyet az európai hagyománnyal ellentétben, de teljesen logikusan a Tiszántúlhoz képest Dunántúlnak neveznek a magyarok – ezek szerint Kurszán kende halála után kezdődhetett. A kende meggyilkolása révén a bajorok lélegzetvételnyi szünethez jutottak. Kurszán kikapcsolása kikövezte az utat Árpád és utódai számára, akik a 10. század nagy győztes csatáiban megszilárdították királyságukat – és a 955-ös vereség ellenére – fényesen megvédték azt.⁷

III. A források új értelmezése

Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy a Karoling évkönyveket az *Epistola Theotmarival* együtt értelmezzük, ami annyit jelent, hogy olyan forrásokat elemzünk, amelyek a magyarok fellépésével egy időben keletkeztek.⁸ Már az első évszám nehézségeket okoz. Az *Annales Bertiniani*, a nyugati frank birodalmi évkönyvek gyűjteménye az európai források közül elsőként említi a magyarokat 862-ben, mégpedig mint Német Lajos birodalmának megtámadóit.⁹ Csak 30 évvel később ejt szót az *Annales Fuldenses* a magyarokról, de még ebben az esetben is csak avarokként, akiket manapság magyaroknak neveznek.¹⁰ Mit jelenthet ez a diszkrepancia az érintettek és a tőlük távol állók között? A nehézségeket fokozta, hogy a 10. század közepén írt Salzburgi Évkönyvek már 881-ben említik a magyarokat és a velük szövetségben álló kabarokat Bécsnél és Pöchlarnnál.¹¹

Amikor a történész nehézségekbe botlik az értelmezés során, azt hajlamos a forrásra fogni és a múlt szerzőit felelőssé tenni. Ez történt az *Annales Bertiniani* esetében is; látszólag elszigetelt jellemzését a magyarokról a bolgárokkal történt összetévesztésnek tartották. Hogy egy ilyen megoldás milyen zsákcákhoz vezethet, könnyen kiviláglik: az *Annales Bertiniani* a magyarokat mint a Keleti

7 H. Wolfram: Grenzen und Räume i. m. 325–327.

8 Herwig Wolfram: Wortbruch I. Nachträge zu „Salzburg, Bayern, Österreich”. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 1997. 467. skk.

9 Annales Bertiniani a. 862. Ld. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. 6. Ed. Reinhold Rau. Darmstadt, 1969.

10 Annales Fuldenses i. m. a. 892.

11 Annales Iuvavenses maximi a. 881. Ld. MGH SS 30, 2. Ed. Harry Bresslau. Leipzig, 1934.

Frank Birodalom új ellenségeit említi, és újak a bolgárok majd négy évtizeddel a Karoling frankokkal történt első ellenségeskedések után igazán nem lehettek. Ezen túlmenően a bolgárok 862-ben Német Lajos szövetségesei voltak fia, Karlmann, illetve annak morva segítői ellen. Továbbá a 862. évi tudósítás korántsem egyedülálló, hiszen az *Annales Alemannici* egy évvel később arról tudósít, hogy a „hunok népe megtámadta a kereszténységet”. Harmadszor, az *Annales Bertiniani* híradásának tartalma nem meglepő, azt nem kisebb személy, mint a reimsi Hinkmar írta, aki pedig kitűnően informált ember volt. Még a Karoling-korból tudta, hogy az őr- és a határgrófok kötelesek voltak évente megjelenni a központban, hogy ott jelentést adjanak és döntéseiket jóváhagyassák.¹² Az *Annales Alemannici* segít megérteni azt is, miért vették a bajorok a magyarokat mint új etnikumot oly későn észre: mert nem jelentettek újat, mert nem volt különös, ha egy hun nép, amint az avarokat nevezték, feltűnt Kelet-Bajorországban vagy Pannóniában.¹³ Ezért a bajoroknak egy teljes emberöltőre volt ahhoz szükségük, hogy az „új” avarokat külön regisztrálják. Még 870-ben is azt az üzenetet küldték a királynak Salzburgból Regensburgba, hogy avar adófizetők élnek Pannóniában.¹⁴ Talán ez a magyarázata annak is, hogy az *Annales Fuldenses* egy szóval sem emlékezik meg a 862/863. évi hunokról vagy avarokról. Ha pedig ezek a források a keleti bajor részről tudósítanak, s tudjuk, hogy a magyar előretörés 899-ig a Karoling-birodalomnak ezt a részét érintette, akkor is szinte kizárólag csak a rákövetkező utódlási civakodásokkal foglalkoznak, és nem az ezekkel együtt járó bajor–morva összeütközésekkel.

Jól ismert Arnulf király 892. évi nyári morva hadjáratának az a mozzanata, hogy magyar lovasokat vetett be, amely egyben az első, a magyarokat avarokként említő fuldai tudósítás dátuma is. A salzburgi érsek, Theotmar említi a magyarokkal kötött szövetséget a pápához írt levelében, a 900. évi *Epistola Theotmaribus*. Ezt a levelet a kutatók eddig nemigen használták fel, mert a forrással szemben újra és újra felmerült a hamisítás gyanúja. Valójában ez a gyanú alaptalan.¹⁵ Theotmar nem csupán hibának tartja Arnulfnak a magyarokkal kötött szövetségét, hanem a morvákat is támadja, akik nézete szerint már „évekkel előtte” szolgálták a magyarokat, sőt, „egy nem kis csoportjukat maguk közé fogadták, azok szokása szerint hamis keresztényekként kopaszra nyírták fejüket és a [magyarokat] rászabadították a keresztényekre”.¹⁶ Ha ezeket az állításokat komolyan vesszük – és nincsen rá okunk, hogy ne így tegyünk –, akkor a 862. évi, illetve a 881. évi magyar támadásokat Bajorföld és a Keleti Frank Birodalom ellen igazolva látjuk. Ezután nagyobb biztonsággal vehetünk fel egy gondolatot,

12 H. Wolfram: Wortbruch i. m. 467. (2. sz. jegyz.)

13 Annales Alamannici a. 863. Ld. MGH SS 1. Ed. Georg Heinrich Pertz. Hannover, 1826.

14 Conversio Bagoariorum et Carantanorum c. 3. Ld. MGH Studien und Texte 15. Ed. Fritz Lošek. Hannover, 1997.

15 Fritz Lošek, aki a Theotmar-levelet hozzácsatolta a Conversio általa kiadott szövegéhez (ld. az előző jegyzetet), mentette meg az értékes forrást.

16 Theotmar, Epistola – Conversio i. m. 148. skk.

amely egyes részeiben Vajay Szabolcson át egészen Ernst Dümmlerig vezethető vissza.¹⁷

Karlmann azzal próbálkozott 861 és 865 között, tehát 862/863-ban is, hogy morva (és magyar) szövetségeseivel Kelet-Bajorországot és az Inn folyótól keletre fekvő részeket megszerezze apjától, Német Lajostól, és ezeken önálló királyságot rendezzen be.¹⁸ Másfelől 881 volt a nagy 882–884-es háború előjátéka, amikor I. Svatopluk majd teljes Pannóniát elszakította a keleti frank birodalomtól, miközben az országot teljesen feldúlta. Jellemző módon az *Annales Fuldenses* tanúsága szerint a harcot felderítők vagy nyilasok nyitják meg, akiket Svatopluk a Dunán túl küldött a Karoling Pannóniába. Ezek a *speculatores* (egyszer említik őket a morvákkal kapcsolatban, később ez lett a magyar határvédő erők speciális elnevezése) egyértelműen a magyarok és a kabarok a salzburgi évkönyvekben.¹⁹

892 júliusában Arnulf a bevált recept szerint feldúlta Morvaországot három hadsereggel, amelyekhez magyar lovasok is csatlakoztak. A magyarok felé Braszlav közvetített, aki 884-ben III. Károly vazallusa lett, és a frankoktól függő Száva és Dráva közötti fejedelemséget uralta. A négy hétig tartó 892. évi hadjáratot Arnulf király és a sziszeki fejedelem Hengstfelden – a mai stájer Wildon-ban – előbb részletesen megtervezte. Braszlav élettörténete bizonyítja egy magyar csoport előretörését a Száva és a Dráva közötti pannon területen. Ez a csoport azonban nem volt azonos a morvákkal szövetséges magyarokkal.²⁰ Nem lehetetlen, hogy ezek a Szlavóniából származó magyarok – az Árpád-féle csoport (?) –, a morvákkal együtt harcoló magyarok ellen küzdöttek. 892 szeptemberében mindenesetre a Száva-út, szemben a dunaival, nyitva állt. Arnulf király akkortájt állított össze egy követséget a bolgárokhoz, abból a célból, hogy a békét megújítsák, és hogy közös sóembargót hirdessenek meg a morvákkal szemben. „Svatopluk ellenállása miatt” a követség nem tudott „Pannónián keresztül” (a Drávától északra, illetve a Duna mentén) haladni, s ezért ezt a területet Szlavónián keresztül, a Drávától délre kikerülte.²¹

Két évvel később a magyarok ismét áttörtek a Dunán, és 894-ben „egész Pannóniát” legyőzték. I. Svatopluk meghalt; az ő uralkodása alatt élt magyarok lehettek tehát az elsők, akik a frank Pannóniába betörték. Az *Annales Fuldenses* a Duna másik oldalán élő, nomád életmódot folytató (*peragrantes*) magyarokat említi támadóként.²² Ez a hír egyezne a Theotmar-levél állításával is. Vajon azokhoz a morvákkal szövetséges magyarokhoz sorolhatjuk-e Kurszán (*Cussal*)

17 *Szabolcs de Vajay*: Der Eintritt des ungarischen Stämmebundes in die europäische Geschichte (862–933). Mainz, 1968. (Studia Hungarica 4.) 11. és 13.

18 *H. Wolfram*: Grenzen und Räume i. m. 162.

19 *H. Wolfram*: Wortbruch i. m. 468.; *Annales Fuldenses* i. m. aa. 882–884.

20 *Annales Fuldenses* i. m. aa. 884. és 892.; *H. Wolfram*: Salzburg i. m. 91.

21 *Annales Fuldenses* i. m. a. 892.

22 Az *Annales Fuldenses* i. m. a. 894. először Svatopluk halálát írja le, s csak ezután következik a magyarok átkelése a Dunán. Ezen a ponton félrevezető *R. Rau* fordítása (ld. *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters*. 7. Ed. Reinhold Rau. Darmstadt, 1992.).

kendét, akik első ízben 881-ben jelentek meg a mai ausztriai Duna mentén a kabarokkal? A magyarok és a bolgárok között folyó súlyos és a magyaroknak igen sok veszteséget okozó csaták miatt a bajorok fellélegezhetnek egy kis időre. Ezekre a véres bolgár–magyar harcokra a legnagyobb valószínűséggel a bolgár Kelet-Szlavóniában kerülhetett sor. Arnulf intézkedése, amellyel 896-ban Braszlavra bízta Zalavárt, azzal indokolható, hogy „ebben a térségben megsza- porodtak az összetűzések”. Az *Annales Fuldenses* ezen mondata közvetlenül a 896. évi magyar–bolgár konfliktus hosszan tartó bemutatása után következik. A harcok eredményeként, még ha nagy veszteség árán is, sikerült a bolgároknak továbbra is megőrizniük a terület feletti fennhatóságukat. Az összetűzést egy görög–magyar szerződés váltotta ki, amely a bolgárok ellen irányult. Erre a bolgárok Konstantinápoly megtámadásával válaszoltak, azonban hátbatámadás veszélyével kellett szembenézniük, mivel a görög hajók magyar lovasokat tettek a Duna másik partjára. Ezek az események feltételezhetően a Vaskapu²³ és a Száva torkolata között játszódtak le, de a délkeleti frank–bajor határt is nyugtalan- sággal töltötték el. A magyarok Bizáncnak is segítettek, s a bizánci császár volt az egyetlen, aki a Duna menti letelepedésükre a hagyományos jognak megfelelő formában is áldást osztott.

A bolgárok visszaszorulásával, illetve a Drávától délre eső területeken a frank–bajor jelenlét feladásával nyitva állt a magyarok előtt a szlavón alföld. Csak ezt követően vált szabaddá az út Itália felé. 899–900 folyamán a magyarok tehát először Itáliában törtek előre, majd 900-ban a visszaúton győzték le Pannóniát. Egy későbbi magyar forrás szerint ekkor esett el Braszlav, Pozsony (Bratislava) feltételezett alapítója. A pannóniai csaták mellett a magyarok még ugyanebben az évben Bajorországba – az Ennstől nyugatra eső területekre – is behatoltak, majd ezután tértek „haza” (*ad sua*), Pannóniába. A támadásokkal sújtott Pannónia és az a Pannónia, ahova a magyarok visszatértek, azonban valószínűleg nem ugyanaz a terület volt. Braszlav Pannóniája alatt bizonyára a Drávától északra, a legkorábbi „magyar Pannónia” alatt pedig a folyótól délre eső területeket kell érteni. A 901. évi hiábavaló karintiai támadás a Száva–Dráva közötti területről indult, mivel a támadás célját mint a bajor birodalomnak a legdélibb és nem mint a legkeletibb részét említik, vagyis a magyarok nem keletről, hanem délről támadtak.²⁴

Az ezután következő éveket a magyarok sorozatos veresége jellemezte, keleten és nyugaton egyaránt, úgyhogy már-már arra kell gondolnunk: minden törzs saját szakállára cselekedett. Kurszán kende halála után mégis valamiféle egyezségekre kerülhetett sor. Csak ezután sikerült a magyaroknak Pannóniát a Drávától északra is elfoglalni, ami aztán lehetővé tette a 905–906. évi döntő csapást a morva birodalom ellen. Itt persze a korábban a morvákkal szövetséges

23 *Constantinus Porphyrogenitus*: De administrando imperio c. 40, 28.: Magyarország a Vaskapunál kezdődik – Corpus fontium historiae Byzantinae. I–II. Edd. Gyula Moravcsik–R. J. H. Jenkins. Dumbarton Oaks, 1962. 1967.

24 *H. Wolfram*: Grenzen und Räume i. m. 326.; *Uő*: Salzburg i. m. 316.

magyarok tölthették be az előőrs szerepét. A két magyar néprész 907. évi pozsonyi győzelme a bajorok felett biztosította végül egész Pannónia birtokbavételét, vagy legalábbis a Morva Birodalom keleti részének (a mai Szlovákia, illetve Észak-Magyarország területének) elfoglalását az Ennstól keletre elterülő kora középkori Pannóniával és a Fischbacher Alpokkal egyetemben.²⁵

IV. Végkövetkeztetések

Igaz, ami igaz, a kedves Olvasónak meg kellett emésztienie egy s mást: honfoglalás helyett a magyarok Kárpát-medencei etnogenezisét – az angolszászok, az alemannok és a bajorok mintájára –, s mindennek a tetejébe harcok a magyar törzsszövetségen belül először a morvák, majd a frankok szövetségeseiként. De van egy jó hírünk is: a pannóniai magyar letelepedés kezdeteinek tárgyalásakor számba vett évszámok közül 896 tűnik a leghitelesebbnek. Ha belegondolunk: a történelem iróniája, hogy az első magyar millenniumot csak azért ünnepelték 1896-ban, mert nem végeztek az előkészületekkel 1895-re. 896-ra azonban Braszlav már bizonyosan visszahúzódott Nyugat-Szlavóniából, s átadta, mert át kellett adnia, országát szövetségeseinek, Árpádnak (?) 892-ben. A Kárpát-medencében lezajlott magyar etnogenezis ezért egyrészt már a kazár (?) kende alatt elkezdődött, aki morva szolgálatban állt a Duna bal partján és a Tisza felső vidékén (Szlovákia, Észak-Magyarország), másrészt Árpád vezetése alatt, aki viszont frank szolgálatban hódította meg a Száva és Dráva közötti Szlavóniát, vagyis a késő antik-gót hagyományú Pannóniát.

Ehhez társul még egy megfigyelés, amelyet anélkül iktatunk ide, hogy a jogosan gúnyolt „vegyes érvelés”-nek engednénk: a régészek azt vélik felfedezni, hogy már kevéssel 850 után magyarok telepedtek le az Északi-Kárpátok övezetében, vagyis a morva birodalomban. Mechthild Schulze-Dörrlamm az ide vonatkozó anyagot úgy értelmezi, hogy már a 9. század közepén találni a Felső-Volga és a Káma vidékéről származó etnikai csoportokat a Kárpátok északi vonulatánál, ahonnan azok 862 körül megtámadták a keleti frank birodalmat.²⁶

Mit mondjunk azonban 895-ről, arról az évről, amelyhez a tankönyvek a magyar történelem Kárpát-medencei kezdetét kötik? Ennek a datálásnak az alapja oly gyenge, hogy szinte nincs is. Bíborbanszületett Konstantin *A birodalom kormányzásáról* szóló kézikönyvében lehet arról olvasni, hogy a besenyők 50 vagy még inkább 55 évvel azelőtt Árpádot nyugatra úzték.²⁷ Ehhez tudni kell, hogy a *De administrando imperio* 950 körül íródott, amiért is ebből az évszámból

25 H. Wolfram: *Grenzen und Räume* i. m. 272. és 327.; *Uő*: *Wortbruch* i. m. 470.

26 Ld. *Mechthild Schulze-Dörrlamm*: *Untersuchungen zur Herkunft der Ungarn und zum Beginn ihrer Landnahme im Karpatenbecken*. *Jahrbuch des Römisch- Germanischen Zentralmuseums Mainz* 1988. 373–478., különösen: 441–446. – Köszönet illeti Andreas Schwarz-ot, aki felhívta erre a munkára a figyelmemet.

27 *Constantinus Porphyrogenitus*: i. m. 37, 5. (50 év); c. 37, 13. (55 év); vö. c. 38, 55., c. 40, 44.

egyszerűen levontak 55 évet s így a 895-ös évhez jutottak.²⁸ Manapság azonban a bizánci császár művét már nem 950-re, hanem inkább 948 és 952 közé datálják,²⁹ ami a középkori számítás szerint (tehát a kiinduló évet is beleszámítva) a „honzoglalás”-t a 894–898-as évek közé teszi. De ez már csak így van a millenniumokkal, mindnek van szépséghibája, és ez rendben is van így. Egyrészt emlékeztetnek arra, hogy múlik az idő és hogy az év minden napja hiábavaló erőfeszítés arra, hogy az idő múlása ellen küzdjünk, ahogyan Szilveszter éjjelén sem maradnak állva az órák. Másfelől viszont a millenniumok, éppen szépséghibáik miatt, mindig érdekesekek, ők szolgálnak *panem et circenses*: a történészeknek ők adnak kenyeret, a publikumot pedig szórakoztatják.

De nem ezzel a mondattal szeretnénk zárni fejtegetéseinket. Konferenciánk a „második” magyar millennium alkalmából zajlik, és ebben igazán nem lehet szépséghibát találni. 985 és – halálának éve – 995 között Civakodó Henrik bajor herceg ismét harcokba bonyolódott a magyarokkal, amely küzdelmek előzményei már a 970-es években folytak. 991-ben a herceg „diadalmaskodott a magyarok felett”. A magyar uralkodóház, az Árpádok, ezért ismét kénytelenek voltak közeledni nyugati szomszédaikhoz. Még atyja életében vette nőül a 994/995-ben megkeresztelkedett Vajk Civakodó Henrik leányát, Gizella hercegnőt, Henrik éppen akkor herceggé vált azonos nevű fiának nővérét. Tekintettel arra, hogy ez a lépés az Ottók egyetértésével történt, továbbá arra, hogy István így a későbbi II. Henrik császár sógora lett, Magyarország jó kapcsolatai a birodalommal szilárd alapokra épültek. A bajor Gizellával nemcsak keresztény misszionáriusok érkeztek nagy számban, hanem jelentékeny udvari kíséret is. Ezeknek a „vendégek”-nek a befolyása a katonai kérdésektől – István bajor segítséggel védte meg hatalmát atyja halála után és minden bizonnyal még 1030-ban is, amikor II. Konrád császárt legyőzte – az oklevélkiadásig és a törvényhozásig. Géza fia, Vajk a keresztségben a passauai védőszent, István nevét nyerte el, bár valószínű, hogy a nevet nem a passauai közvetítés miatt, hanem azért vette fel, mert István napján keresztelték meg.³⁰ Mindenesetre a nagy remények, amelyeket Passauban a püspökség joghatóságának Magyarország fölé való kiterjesztéséhez, illetve ezzel összefüggésben a passauai püspökség rangemelkedéséhez fűztek, nem teljesedtek be. A pápa, a császár és a bajor herceg egyetértésével Magyarországot elismerték mint keresztény királyságot és ezzel egyidejűleg jóváhagyták a magyar egyháztartomány létrehozását is Esztergom központtal, azt követően, hogy I. Istvánt ezer évvel ezelőtt az első keresztény magyar királlyá koronázták és kenték

28 *H. Wolfram*: Landnahme i. m. 166.

29 *Constantinus Porphyrogenitus*: i. m. 1, S. 11.; *Herbert Hunger*: Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner. I–II. München, 1978. (Handbuch der Altertumswissenschaft 12, 5.) I. 362.

30 *János M. Bak*: Stephan (István) I. d. Hl. In: Lexikon des Mittelalters. 8. München, 1996. col. 112.; *Stefan Weinfurter*: Heinrich II. Herrscher am Ende der Zeiten. Regensburg, 1999. 90. és 95. (megjegyzéssel István megkeresztelésének napjához ld. Ademar von Chabannes, *Historiae [Chronicon]* III 31. Ld. MGH SS 4. Ed. Georg Waitz. Hannover, 1841.).

fel.³¹ A kritikus szemléletű történészek sem esik nehezére ezt a „második” millenniumot megünnepelni. István politikai, katonai és nem utolsósorban vallási zseninek tekinthető, olyan alapító királynak, akit az utókor jogosan tisztel szentként a régi mondás szellemében: *sanctus utilis esse debeat*.

HERWIG WOLFRAM

THE HUNGARIANS AND THE FRANKISCH-BAVARIAN OSTMARK

The study surveys the earliest sources describing the settlement of the Magyars in the Carpathian basin. The argument is put forward that a letter written in 900 by Archbishop Theotmar of Salzburg to the Pope, the so-called *Epistola Theotmari*, may in fact contain authentic information. Until now many researchers have ignored the document because it was considered a forgery. In the author's view the settlement of the Magyars in the Carpathian basin was not the result of a conquest of the territory. Instead – similarly to most of the newcomers in Europe – they were brought into and settled in the region as auxiliary forces. Thus, in the 860s and 890s, various groups of Magyars fought as allies of the Moravians and the Franks, sometimes even in opposition to each other. The two groups of Magyars became united at the beginning of the tenth century. Subsequently, they were able to occupy Pannonia to the north of the River Drava, which in turn made possible their decisive strike against the Moravian Empire in 905–906. The victory of the two groups of Magyars over the Bavarians in 907 allowed them to take into Hungarian possession the whole of Pannonia and to occupy at least the eastern part of the Moravian Empire (modern Slovakia and northern Hungary) together with an area to the east of the River Enns including early medieval Pannonia and the Fischbacher Alps. Although most of the data indicate that the Magyar settlement of the Carpathian basin began in 896, the author nevertheless believes that it was only after this settlement that the ethnogenesis of the Hungarian people took place.

---

31 *Herwig Wolfram*: Konrad II. (990–1039). Kaiser dreier Reiche. München, 2000. 245. és 249.; *Uő*: Die ungarische Politik Konrads II. In: ... The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways ... Festschrift in Honor of János M. Bak. Ed. by Balázs Nagy–Marcell Sebők. Bp. 1999. 460. skk.